

רישומים שאינם נראים לעיניים / אינם מורגשים בחושים / דין

היזק שאינו ניכר – 1123

האם העובדה שאין יכולת אנושית לראות את הנעשה בזכרון המחשב מהווה סיבה לומר שאין כאן מלאכת שבת כלל ועיקר ? האם יש הבדל בין הלכות שבין אדם לחבירו בענין זה לבין הלכות שבין אדם למקום ? וגדון בעז"ה תחילה בדיני נזיקין בדין "היזק שאינו ניכר".

משנה מסכת גיטין פרק ה משנה ד

המטמא והמדמע והמנסך בשוגג פטור במזיד חייב הכהנים שפגלו במקדש מזידין חייבין.

ר' עובדיה מברטנורא מסכת גיטין פרק ה משנה ד

המטמא. טהרותיו של חברו: והמדמע. מערב תרומה בחולין של חברו. ומפסידו, שצריך למכרו לכהנים בזול:

רמב"ם על משנה מסכת גיטין פרק ה משנה ד

ואמרו מנסך, אפשר על אחד משני דרכים, האחד שיערב יין נסך ביין של חברו שנאסר הכל כמו שיתבאר בפרק אחרון דעבודה זרה. והשני שינסכנו לעבודה זרה וידע שהוא אוסר אותו היין בזה הנסוך כדי שיהיה מזיד בהזק, ולא ידע שהמנסך לעבודה זרה חייב סקילה, לפי שאם היה יודע שהוא חייב סקילה אינו חייב לשלם לפי שהכלל אצלנו אין אדם מת ומשלם כמו שביארנו בשלישי דכתובות. וכהנים שפגלו במקדש, הוא שיקלקל הכהן המחשבה בשעה שהוא עוסק בשחיטת הקרבן או זריקת דמו וכיוצא בהן ויחשב לאכל ממנו או להקריבו חוץ לזמנו, הרי אותו הזבח נפסד לבעלים, ויתבארו ענינים אלו בשני דמסכת זבחים. והיה הדין נותן שיהו כל אלו פטורים בין בשוגג בין במזיד כי הזק שאינו ניכר לאו שמיה הזק, אבל אמרנו מזיד חייב מפני תקון העולם כדי שלא יהא כל אחד ואחד הולך ומטמא טהרותיו של חברו. והלכה כאבא שאול. ופשוט שזה שאמר כאן חייבין כלומר חייבין לשלם מה שפגלו.

תוספות יום טוב מסכת גיטין פרק ה משנה ד

במזיד חייב. כתב הר"ב ובדין הוא שיהיה פטור. דהיזק שאינו ניכר לאו שמיה היזק. וצ"ל דמזיק שעבודו של חברו דתנן במשנה ד' פרק דלעיל דלרשב"ג דקיימא לן כוותיה מחייבין ליה דחשיב היזק ניכר לגבי הנך דהכא. תוס' לעיל דף מ"א. והרמב"ם פ"י לעיל דטעמא דהלכה כרשב"ג משום דדיינין דינא דגרמי. כמו שכתבתי לעיל בשמו וכ"כ הרא"ש שם ועיין מה שכתבתי במשנה ד' פ"ד דבכורות. [ועיין עוד במשנה ח' פ"ב דחולין]:

גיטין נב.

עיין בסוגיא לקמן:

- מדוע היזק שאינו ניכר פטור ?
- מדוע חייב ?
- האם הדיון הוא על התשלום או על עצם ההיזק ?

שמייה היוק. וזהיוק לא חילקה תורה כשהוא צא צדי אדם עמנו צין שוגג למזיד כדאמרינן בהחובל (ב"ק דף פה:) פלע תחת פלע לחייב על השוגג כמזיד: היוק שאינו ניכר. כגון הני דמתניתין שלא נשתנו מכמות שהיו: כדי שיוודיעו. שטימא או דימא דאי מחייבת ליה לא אחי מודע להו לצעלים ואכלי איסורא: לצעוריה קא מבזין. דאי לאו להקניטו צא ולהודיעו למה לו דעצד: הבהנים שפגלו. קרצנות ששטטוס וורקוס לאכול מהם מוך לזמנס ולא הורנו לצעלים: מזידין. שידעו שפסולים צכך: חייבין. לשלם דמיהם לצעלים שהרי צריכין להציא אחרים ואי נמי נדצה היא קשה צעיניו שלא הקריצ קרצנו שהרי להציא דורון היה מצקש: מפני תקון העולם. קס"ד דה"ק חייצין מפני תקון העולם שלא ירגילו צכך: שוגגין פטורין מפני תקון העולם מיבעיא ליה. דהא חייצין דמזיד דינא דאורייתא הוא ותיקון

העולם אפטורין הוא דשייך למיתני כדי שיוודיעו: הא שוגגין תאורין דמחזיקין לא חזי שוגגין תאורין דהדא דרשא ואי נמי

הלכות בבבא קמחא / הלכות בבבא / עמוד 117

אימא לא צריכא אמר חזקיה דבר תורה אחד שוגג ואחד מזיד חייב מאי טעמא ^אהיוק שאינו ניכר שמייה היוק ומה טעם אמרו בשוגג פטור כדי שיוודיעו אי הכי אפילו במזיד נמי השתא לאוזוקי קא מבזין אודועי לא מודע ליה ור' יוחנן אמר דבר תורה אחד שוגג ואחד מזיד פטור מאי טעמא היוק שאינו ניכר לא שמייה היוק ^בומה טעם אמרו במזיד חייב שלא יהא כל אחד ואחד הולך ומטמא טהרותיו של חבריו ואומר פטור אני תנן ^אהכהנים שפגלו במקדש מזידים חייבין ותני עלה ^אמפני תיקון העולם ואי אמרת היוק שאינו ניכר שמייה היוק האי שוגגין פטורין מפני תיקון העולם מיבעי ליה הכי נמי קאמר דמזידין חייבין הא שוגגין פטורין מפני תיקון העולם מתיב רבי אלעזר ^אהעושה מלאכה במי חטאת ובפרת חטאת פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים ^אואי אמרת היוק שאינו ניכר שמייה היוק בדיני אדם נמי לחייב הוא מותיב לה והוא מפרק לה דפרה שהכניסה לרבקה על מנת שתניק ותדוש מי חטאת ששקל בהן משקלות.

גגג

דלא אסח דעתיה: מתיב רב פפא ^אגזל מטבע ונפסל תרומה ונטמאת חמץ ועבר עליו הפסח אומר לו הרי שלך לפניך ואי אמרת היוק שאינו ניכר שמייה היוק האי גזלן הוא וממונא מעליא בעי שלומי תיובתא לימא כתנאי המטמא והמדמע והמנסך אחד שוגג ואחד מזיד חייב דברי ר"מ רבי יהודה אומר בשוגג פטור במזיד חייב מאי לאו בהא קמיפלגי דמר סבר היוק שאינו ניכר שמייה היוק ומר סבר לא שמייה היוק אומר רב נחמן בר יצחק דכולי עלמא היוק שאינו ניכר לא שמייה היוק והבא ^אבקנסו שוגג אטו מזיד קא מיפלגי דמר סבר קנסו שוגג אטו מזיד ומר סבר לא קנסו שוגג אטו מזיד ורמי דרבי מאיר

נדה כתיב ^אשכריכות שימור תמיד ומיהו צדיי אדם לא מיחייב דגרמא צעלמא הוא והא דרצא דללא אסח: ונפסל. שפסלתו מלכות ^אנטמאת. מאליה: הרי ש"ך לפניך. וצלצד שישלם לו אותו עמנו וקרינא צה והשיצ את הגזלה אשר גזל ^א(ויקרא ה) שהרי לא נשתנה: ואי שמייה היוק. מכדי מיגזל גזליה מדמשכיה וקס ליה צרשותיה וכי קמשלם ליה דבר הנזק משלם ליה ולא כמה שגזל: ר"מ סבר שמייה היוק. הלכך אף בשוגג חייב דאחרצי (ב"ק כו:) מפלע תחת פלע: לא שמייה היוק. ובמזיד הוא דמחייב משום קנסא: ר"מ קנים שוגג אטו מזיד. ואע"ג דמזיד גופיה קנסא הוא: בשוגג יאב"ל. הוא עמנו

גמ' בבא בתרא דף ב. – ב:

מחיצת הכרם שנפרצה - אומר לו גדור, חזרה ונפרצה - אומר לו גדור, נתיאש הימנה ולא גדרה - ה"ז קידש וחייב באחריות;

תוספות מסכת בבא בתרא דף ב עמוד ב ד"ה "וחייב באחריותו"

וחייב באחריותו - אף על גב דהיזק שאינו ניכר לא שמיה היזק (גיטין נג.) נראה לר"י דהאי חשיב היזק ניכר שהרי ניכר הוא שהוא כלאים כשרואה הגפנים בשדה ומטמא אף על פי שרואין השרץ על הטהרות לא חשיב היזק ניכר דמי יודע אם הוכשרו אבל אין לומר דה"נ הוי היזק שאינו ניכר וקנסוהו כמו במטמא (שם) שלא יהא כל אחד הולך ומטמא טהרותיו של חבירו דהכא ליכא למיחש להכי שבעל הכרם נמי מפסיד ועוד אי קנס הוא במזיד דוקא היה לו להתחייב.

ועיין בהרחבה בדינא דגרמי בדין מחיצת הכרם ובין היזק שאינו ניכר והוא קנס ואין ללמוד למקרים אחרים, ע"ש.

דינא דגרמי לרמב"ן

וכל המפסיד ממונו של חבירו ממנו היזק ניכר הוא, מאחר שאינו יכול לומר לו "הרי שלך לפניך". שהרי שבת חייבה עליה תורה בדהזרקה באדרונא ובטליה (ב"ק פה:)¹ אלמא היזק ניכר הוא. ואי קשיא לרבנן דלא דייני דינא דגרמי היכי מחייב והא גורם הוא לבטלו ממלאכתו וגורם הוא לו שלא ירויח? לא קשיא, כיון דהזרקה מההיא שעתה הוא דאפסדיה עד דפתח ליה². והא אמינא דהיזק ניכר נמי הוא בין לר"מ בין לרבנן. וכן³ במראה דינר לשולחני (ב"ק צט:) חייב אע"פ שהוא שוגג וקיימא לן היזק שאינו ניכר בשוגג פטור⁴, ואפשר דאפילו במזיד נמי פטור דמקנסא לא גמרינן וכדכתבינא⁵. אלמא המפסיד ממון מחברו כגון המוחל חוב (כתובות פו.), ושורף (ב"ק צח. צח:), וכל דדמי להו היזק ניכר, דהא לא מהדר ליה ולא מידי, אבל מי שיכול לומר "הרי שלך לפניך" אינו ניכר ואין שמו היזק ופטור לכו"ע.

האם לפי הרמב"ן יש הבדל עקרוני בין מטמא וכו' לבין המקרים שנקט כאן?

בית הבחירה לראי' מסכת גיטין דף מ:

ואף על פי שאמרו היזק שאינו ניכר לא שמיה היזק תדע שהיזק שאינו ניכר הוא שאדם מזיק בשל אחרים היזק שאין בו שום חדוש לענין דינא כגון שטמא טהרותיו או דמע פירותיו שאין בו שום חדוש לענין הדין אלא לענין איסור וכן בשחררו שני היה עולא מגלגל בו דין היזק שאינו ניכר מפני שמן הדין לא היזקו כלום אלא מפני תקנת מצות לדעת עולא אלא שאין הלכה כמותו ואין כאן היזק כלל וכן בדין היזק שאינו ניכר כהנים שפגלו במקדש ועושה מלאכה במי חטאת וגזל תרומה וניטמאת וכן גזל מטבע ונפסל הואיל ובעיקר ההפסד לא עשה הוא כלום ושלא נשתנית צורת הדבר כלל וענינו שאף הוא כעין ההיזק הבא מצד איסור ואף היזק שאינו ניכר במקום שהוא ראוי לאמרו אינו חייב מן הדין אלא מתורת קנס כמו שיתבאר ומתוך כך אינו חייב אלא אם כן במזיד.

נסה לבאר את דבריו!

¹ סגר את חבירו בחדר ומנעו ללכת לעבודתו, והפסיד שכרו משלם לו "שבת" - דהיינו הפסדו ומכך שתורה חייבה על "שבת" [מוכח] שהיזק ניכר הוא.

² "שבת" הינו חיוב שחייבה תורה וזאת למרות שעל פי הכללים הרגילים יש להחשיבו שלא כמעשה בידים שהרי אף אם יחזיק בידים את חבירו ולא יוכל לילך לעבוד, אובדן ההכנסה הינו בצורה עקיפה, ואע"פ כן התורה חייבה על כך (ועיין קצוה"ח שס"ג ס"ק ג' ושפ"ח ס"ק ח' ושל"ג ס"ק ב').

³ והשולחני טעה ואמר שהוא דינר שאינו מזויף, וקיבל אותו לפרעון חוב ועתה התברר שהוא מזויף.

⁴ באור דבריו, "מראה דינר" (עיין לעיל הערה 27) לכאורה השא"נ שהרי לא שינה כלום הגוף החפץ, ואע"פ כן חייב גם אם טעה בשגגה וא"כ מוכח שיש להחשיבו כהיזק הניכר

⁵ באור דבריו, אם "מראה דינר" היה נחשב השא"נ יתכן שאף במזיד לא היינו מחייבים אותו, שהרי אע"פ שאנו קונסים בהשא"נ שנעשה במזיד, הקנס הינו רק במקום שמפורש שקנסו, לפי שאין למדים מקנס לקנס אלא צריך גזירה מפורשת.

חתם סופר מסכת גיטין דף נג.

לא שמ"י היזק, בודאי אין שום סברא בעולם דמן התורה הפקר והיתר הוא להפסיד אלפים רבבות של חברו בהיזק שאינו ניכר ? חלילה וחלילה, אלא שאינו נזכר פרשת נזיקין דקרא לשלם ממיטב אלא הוא בכלל ב"ד מכין ועונשין שלא מן הדין וקונסין לפי המקום והזמן והאיש המזיק ולפי הניזק עד שתיקנו חכמים שיהי' ככל נזיקין שבתורה. אבל הדבר צלי"ע מנ"ל מן התורה למעט היזק שאינו ניכר שלא יהיה בכלל מכה בהמה ישלמנו ? והנה ר"פ הנחנקין הוה בעי למימר מכה בהמה בעי חבורה דכתיב נפש בהמה, משמע נפש שהדם יוצא, ופריך אלא מעתה הכחישה באבנים ה"נ דפטור ? פירוש, והוא נגד הסברא אלא 'נפש' אם אינו ענין לבהמה דאפי' הכחישה באבנים חייב מוקמינן למכה אביו ואמו ע"ש. והשתא ק"י השתא חתם כתיב מיעוטא בהדיא 'נפש' - חבורה דוקא והואיל והוא נגד הסברא למיפטר הכחישה באבנים מוקמי' קרא לאם אינו ענין מכ"ש היזק שאינו ניכר אם אין קרא בהדיא לפוטרו מהיכי תיתי לפוטרו בשהיזק חברו בידים ? ועיין ב"ק פ"ד ע"ב לבן עזאי דאיכא מיעוטא לפטור הכהו בשפוד על הציפורן דהוה צער שאינו ניכר אי"כ י"ל אדם באדם פטור באינו ניכר כ"ש אדם בבהמה, ולרבי דהלכתא כוותי' צ"ל מדאיצטרך לחייב באדם ש"מ בבהמה פטור וצ"ע.

קונטרסי השיעורים ב"ק א' אות ט"ז

ונלע"ד דישנה גם שיטה שלישית ומיוחדת לגמרי בביאור ההלכה דהיזק שאינו ניכר דלא מקרי היזק, אם ההיזק תלוי בדיני איסור והיתר או מצות התורה. דדיני ממונות ונזקין לחוד ודיני איסורים ומצות לחוד ופרשת נזקין לא נאמרה אלא במקום שבלא דיני האיסור גם כן ישנו נזק מדיני ממונות לחוד שהם דינים שבין אדם לחבירו אבל באופן כזה שבלא דיני האיסור או בלא המצוה שהוא בין אדם למקום אין כאן שום נזק כלל ורק האיסור או המצוה זהו פועל ההיזק, בזה לא אמרה התורה דיני נזקין דאין שום חיוב תשלומי ממון בשביל האיסורים ומצות רק בשביל נזקי ודיני ממון שבין אדם לחברו ולכך אין חייב בתשלומין אלא בנזק שמצד דיני ממונות בלבד מדיני חשן משפט ישנו מזיק וניזק והיזק אבל אם מדיני ממונות בלבד אין כאן נזק וצריך לצרף דיני איסור והיתר דיני יורה דעה או דיני מצות אורח חיים על נזק כזה לא נאמרה פרשת נזקין. דחיוב נזקין אין לו שום שייכות לאיסורים ומצות דהא אפילו מי שהוא פטור מכל המצות שבתורה מכל מקום חייב הוא בנזקין ולכן המטמא והמדמע והמנסך שכל הנזק אינו אלא מחמת האיסור לא שמיה היזק ואין כאן לא מכה ולא נפש בהמה.

... וביותר ביאור יש לומר בכונת המאירי דאין נקרא מזיק אלא כשהיזק בא מחמת פעולת המזיק וזהו מה שהוא קורא היזק מחמת דינא אבל באיסור אין הוא עושה את האיסור אלא שהתורה אסרתו עליו ומעשה שלו אינו אלא כגורם בעלמא שהתורה תאסור עליו והשתא נבין היטב מה שכתב "וכן גזל מטבע ונפסל כו' שאף הוא כעין ההיזק הבא מצד איסור" - כונתו דמה שפסלתו מלכות נמי הוא לא עשה הפסול והוי כמו איסור תורה שהוא אינו אלא גורם בעלמא. (וע"ע בדבריו בעמ' 266).

שו"ת אחיעזר חלק ג סימן ל"ז

(א) נסתפקתי לדינא בהא דקיי"ל דגרמא בנזקים פטור נכרי מהו שיחייב בגרמא... והנה הרמב"ם כ' בהל' מלכים פ"ט הל' ד' בן נחשהרג נפש כו' או שהניחו ברעב עד שמת הואיל והמית מ"מ הר"ז נהרג עכ"ל, מבואר מזה דב"נ חייב על גרמא נוי"ל מקור לד' הרמב"ם מהמד"ר בפי' נח דמבואר דב"נ חייב מיתה על מעשה שלוחו הובא בתומים סי' ל"ב, והא להרבה שיי' אין שליחות לנכרי אף ב"נ לב"נ וביותר דאין שליח לד"ע = לדבר עבירה =, אלא דע"כ דמה שישאל חייב בידי"ש = בידי שמים = ע"י שליח וגרמא כמבואר ברמב"ם פ"ב מהל' רוצח ב"נ חייב ע"ז מיתה, ולהכי כיון דחייב על גרמא שליח לא גרע מגרמא] וא"כ חייב ממון על גרמא בנזקין מק"י ממיתה... ולפ"ז אי נימא דנכרי חייב על גרמא מן הדין חייב ג"כ על היזק שא"נ מצד הדין דלא גרע מגרמא, וכיון שהוא חייב מן הדין אין חילוק בין שוגג למזיד, וא"כ בנכרי אף אי נסכי' שלא בכונה ג"כ ראוי שיתחייב מצד הדין כמו בשארי נזקין.